

MARCELINA PIETRYGA

Imię i nazwisko osoby ubiegającej się o nadanie stopnia

Tytuł rozprawy doktorskiej: THE INFLUENCE OF TRANSLATION DIRECTIONALITY ON THE COGNITIVE EFFORT OF TRAINEE TRANSLATORS

STRESZCZENIE

Niniejsza praca porusza temat wpływu kierunkowości przekładu pisemnego na wysiłek kognitywny studentów tłumaczenia. Jak pokazują badania, kierunkowość rozumiana jako proces tłumaczenia na język obcy lub rodzimy (Whyatt 2019) jest obecna w praktyce przekładowej niemal od samego jej początku. Jednakże zainteresowanie badaczy procesem przekładu wzbudziła na początku XXI w. Postęp technologiczny i pojawiające się w jego rezultacie metody procesualne umożliwiły badaczom wnikliwą analizę zwerbalizowanych komentarzy na temat kierunkowości i wysiłku kognitywnego, procesu powstawania tekstu, a także śledzenie ruchu gałek ocznych. Zgodnie z tzw. Złotą Zasadą Tłumaczenia (Golden Rule of Translation, Newmark 1988) przekład powinien być wykonywany wyłącznie na język rodzimy. W związku z powyższym istnieje również przekonanie, że przekład na język obcy zawsze generuje znacznie większy wysiłek kognitywny niż przekład na język rodzimy (Fonseca 2015, Whyatt 2018, 2019). Niemniej jednak badania nad kierunkowością zdają się nie potwierdzać w pełni tego założenia. Część analizowanych zmiennych nie osiągała poziomu istotności statystycznej (np. w pracach Pavlovič i Jensena 2009, czy Hunziker Heeb 2020), lub też niektóre zmienne wykazywały, że przekład na język rodzimy generuje większy wysiłek kognitywny (np. w pracy Ferreiry i in. 2021).

Celem mojej pracy jest analiza wpływu kierunkowości na wysiłek kognitywny w przekładzie pisemnym. Dodatkowo pragnę rozszerzyć badania nad kierunkowością o nowe zmienne, nieanalizowane dotąd w tym kontekście, takie jak EKS (*eye-key span*), średnia długość pauz (*mean pause length*), czy też wyniki kwestionariusza NASA-TLX (*weighted rating of the NASA-TLX*). Analizowane dane zostały zebrane przy wykorzystaniu czterech metod procesualnych: okulografii z wykorzystaniem okulografu Eyelink PortableDuo, keyloggingu z wykorzystaniem programu Translog II, protokołów retrospektywnych oraz

kwestionariuszy. Wykorzystane metody pozwoliły na zebranie danych obiektywnych i subiektywnych, a także na ilościową i jakościową analizę danych. Wysiłek kognitywny został zmierzony zarówno globalnie, jak i lokalnie. Miary lokalne odnoszą się do nieanalizowanego dotąd pod kątem kierunkowości, przekładu kolokacji. Uzyskane wyniki wskazują, że kierunek tłumaczenia ma znaczny wpływ na generowany wysiłek kognitywny. Wyniki statystyki opisowej jednoznacznie wskazują, że większe obciążenie kognitywne jest wynikiem przekładu na język obcy. Przeprowadzone testy statystyczne pozwoliły na pełne przyjęcie dwóch hipotez, częściowe przyjęcie dwóch hipotez oraz odrzucenie jednej hipotezy. Statystyka inferencyjna wskazuje, że zwiększony wysiłek kognitywny w przekładzie na język obcy ujawnia się w zmiennych okulograficznych oraz keyloggingowych, długości faz przekładu, zwerbalizowanych komentarzach retrospektywnych oraz w mniejszej dokładności przekładu.

Niniejsza praca składa się z siedmiu rozdziałów. Rozdziały 1, 2 oraz 3 stanowią przegląd literatury. Natomiast rozdziały 4, 5, 6 oraz 7 obejmują część empiryczną pracy. Rozdział pierwszy poświęcony jest tematyce kierunkowości w przekładzie. Autorka pracy omawia różne definicje kierunkowości, funkcjonujące w literaturze przedmiotu. Następnie przedstawiona zostaje krótka historia tego zjawiska, poczynając od powszechnej akceptowalności praktyki przekładu na język obcy, przez publikację Złotej Zasady Tłumaczenia (*Golden Rule of Translation*), po współczesne postrzeganie tego tematu. Kolejna sekcja rozdziału pierwszego poświęcona jest tematyce języków o ograniczonym rozpowszechnieniu (*low diffusion languages*), do których zaklasyfikowany został również język polski. Rozdział zamyka problem asymetrii językowej, omówiony na podstawie Revised Hierarchical Model (Kroll i Seward 1994).

Rozdział drugi poświęcony jest w całości omówieniu głównych metod procesualnych wykorzystywanych w badaniach nad procesem przekładu. Przyjmując perspektywę chronologiczną, autorka rozpoczyna prezentację od metody protokołów werbalnych, gdzie ze szczególną uwagą przygląda się metodom protokołów retrospektywnych oraz protokołów głośnego myślenia. Następnie omówiona zostaje metoda keyloggingu wraz z programem Translog II, a także podział procesu przekładu na trzy fazy (Jakobsen 2002). W sekcji 2.5 zaprezentowana zostaje metoda okulografii. Autorka omawia stanowiącą podstawę badań okulograficznych *eye-mind hypothesis* (Just i Carpenter 1980), a także podstawowe zmienne okulograficzne: fiksacje, sakkady oraz rozszerzanie źrenic. Rozdział zamyka prezentacja najnowszych metod neuroobrazowania, takich jak elektroencefalografia (EEG), pozytonowa tomografia emisyjna (PET) oraz funkcjonalne obrazowanie metodą rezonansu magnetycznego (fMRI). Ostatnia sekcja stanowi krótkie omówienie badań kwestionariuszowych.

Rozdział trzeci, a zarazem ostatni części przeglądowej porusza temat wysiłku kognitywnego. W sekcji pierwszej przedstawione zostały najpopularniejsze modele wysiłku kognitywnego, Effort Model (Gile 1995), Cognitive Load Model (Seeber 2011) oraz Cognitive Load Theory (Sweller i in. 1998). Kolejna sekcja poświęcona jest wskaźnikom wysiłku kognitywnego według klasyfikacji Chen i in. (2012) oraz Ehrenberger-Dow i in. (2020). W sekcji 3.4 autorka przedstawia aktualny stan badań na temat wysiłku kognitywnego oraz kierunkowości. Natomiast ostatnia sekcja rozdziału trzeciego obejmuje novum badań nad wysiłkiem kognitywnym: zjawisko default translation (Halverson 2019). Jest ono definiowane jako krótka faza procesu tłumaczenia, charakteryzująca się niezakłóconym procesem powstawania tekstu.

Rozdział czwarty, będący pierwszym z rozdziałów analitycznych, stanowi prezentację zastosowanej metodologii oraz projektu badania eksperymentalnego. Autorka rozpoczyna rozdział od prezentacji celu pracy oraz uzasadnienia badania. Omówiona zostaje również problematyka przekładu kolokacji. Temat ten pozostaje dotąd niezbadany w odniesieniu do kierunkowości przekładu i wysiłku kognitywnego. Z uwagi na fakt że badanie w sposób uproszczony określane jest mianem eksperymentu przedstawiona zostaje charakterystyka badań eksperymentalnych oraz quasi-eksperymentalnych. Kolejne sekcje poświęcone są omówieniu hipotez i pytań badawczych, analizowanych zmiennych zależnych i niezależnych, a także przyjętych metod, wykorzystanych materiałów oraz problemów etycznych, z którymi autorka mierzyła się podczas eksperymentu. W ostatnich sekcjach rozdziału czwartego, autorka w sposób szczegółowy przedstawia przebieg badania pilotażowego oraz badania głównego.

Rozdział piąty poświęcony jest analizie uzyskanych wyników. Rozdział ten podzielony jest na sześć sekcji, z których pięć pierwszych odpowiada pięciu przyjętym hipotezom, natomiast w ostatniej sekcji omówione zostały wyniki regresji liniowej. W rozdziale piątym autorka prezentuje wyniki statystyki opisowej, dystrybucję zmiennych przedstawioną w postaci histogramów, wyniki testów statystycznych: parametrycznego T-testu studenta dla prób zależnych oraz jego nieparametrycznego odpowiednika, testu Wilcoxon.

W rozdziale szóstym poświęconym dyskusji nad uzyskanymi wynikami autorka podejmuje próbę odpowiedzenia na postawione pytania badawcze. W skład rozdziału wchodzi cztery sekcje odpowiadające czterem pytaniom badawczym. Formułując odpowiedzi na pytania badawcze autorka podsumowuje uzyskane wyniki, a także podejmuje próbę ich interpretacji w świetle literatury związanej z procesem przekładu, kierunkowością oraz wysiłkiem kognitywnym. Ostatni rozdział części empirycznej (rozdział 7) obejmuje podsumowanie

uzyskanych wyników, wysunięte wnioski oraz sugestie dotyczące dalszych badań nad zjawiskiem wysiłku kognitywnego w kontekście kierunkowości.

W skład pracy wchodzi również bibliografia składająca się z 247 pozycji opublikowanych w latach 1980-2024, streszczenia w języku polskim i angielskim, 11 załączników zawierających materiały wykorzystane podczas badania eksperymentalnego, szczegółowe wyniki każdej z analizowanych zmiennych oraz podsumowanie wyników testów statystycznych.

Słowa kluczowe: kierunkowość, wysiłek kognitywny, studenci tłumaczenia, proces przekładu, okulografia, keylogging, L1-L2, L2-L1

Marcelina Pietryga

Podpis